

PROSECUTOR APPRENTICES AND LAYPEOPLE'S KNOWLEDGE ON EYEWITNESS TESTIMONY ISSUES

Joanna KABZIŃSKA

University of Social Sciences and Humanities, Faculty in Katowice, Katowice, Poland

Abstract

The main purpose of this article is to address the issue of legal professional's psychological knowledge. In this study the knowledge of (soon to become) legal professionals i.e. prosecutor apprentices ($N = 72$) concerning psychology of eyewitness testimony was examined via 10-item survey questionnaire referring to selected eyewitness testimony phenomena. Subsequently their responses were compared to those given by laypeople ($N = 73$). The general percentage of correct responses did not differentiate between prosecutor apprentices and laypeople. Nevertheless, laypeople seem to be more knowledgeable than prosecutor apprentices on particular issues concerning the forgetting curve, weapon focus effect, the effect of question wording on eyewitness responses and unconscious transference. The legal professionals' insufficient psychological knowledge may have a negative impact on their ability to assess the credibility of eyewitness evidence.

Key words

Legal decision making; Eyewitness testimony; Credibility of eyewitness evidence.

Received 31 August 2016; accepted 17 November 2016

1. Introduction

One of main principles of Polish penal proceedings is a principle of material truth defined in article 2 § 2 of the Code of Penal Proceedings, according to which a basis for all decisions should be findings of fact that are concordant with the reality. Findings of fact in judicial proceedings in each case require assessment of all pieces of evidence gathered in the case and recognition of their mutual relationships. This model of deciding is protected by the principle of free assessment of evidence defined in article 7 of the Code of Penal Proceedings, which demands that judicial bodies will form their opinion on the basis of all obtained pieces of evidence, with respect to principles of proper reasoning, instructions of knowledge and life experience. Assessment conducted according to instructions of knowledge should be understood as being in compliance with the most up-to-date and reliable results

of scientific research. Especially it concerns use of scientific method and taking advantage of scientific achievements (Waltoś, Hofmański, 2013). Although a basic tool for evidence assessment by judicial bodies are undoubtedly principles of logic, still psychological knowledge is an indispensable working tool, a guarantee of independence and accuracy of made decisions (Gruza, 2012).

In the process of free assessment of evidence that come from personal sources of information, an especially valuable source of information is knowledge from the area of psychology and law – an interdisciplinary research area embracing all applications of psychological knowledge in solving legal problems (Habzda-Siwiek, Kabzińska, 2014). In the framework of this area, which is often (but not necessarily rightly, see Habzda-Siwiek, Kabzińska, 2014) identified with forensic psychology, a lot of specific areas developed, among others, psychology of eyewitness testimony,

which provides, among others, knowledge on factors that influence formulation of witness testimonies, techniques of questioning and methods of assessment of truthfulness and sincerity of witness testimonies (sometimes identified with their credibility).

Credibility of a testimony is a probability attributed by a judicial body that information obtained from a witness reflects reality (Stanik, 2004; Wojciechowski, 2016). Witness testimonies may differ from a real course of events either as a result of conscious and intentional fabrication of testimony by a witness, or because of deformations or mistakes which are a result of influences of various factors that disturb processes of perception, storage and recollection of information. Credibility is not a term that is identical with sincerity of testimonies, or with their truthfulness. Sincerity of testimonies should be understood as consistency of their content with a witness' subjective belief that s/he reports on a real course of events, and truthfulness should be understood as accordance of their content with an objective course of events (Wojciechowski, 2016). Assessment of credibility made by a judicial body (the court, public prosecutor) will be thorough and reliable if it considers assessment from the perspective of both truthfulness and sincerity criteria.

Gruga (2003) presented a comprehensive systematics of methods of witnesses' credibility assessment that are available for judicial bodies. Those methods were divided, according to division resulting from questioning tactics, into those referring to phenomena that occur before the questioning, during questioning, and after the questioning is finished. Among methods concerning phenomena that occur before a questioning has started, as first one advances analysis of processes that influence forming of testimonies. This analysis should consider both conditions accompanying the event, as well as information on the witness him/herself. Especially it should be directed at searching for factors which could influence processes of coding, storing and, finally, recollecting of information. One should take into account both estimator variables, as well as system variables (Wells, 1985). Estimator variables are those which, although they are beyond an area of influences of the widely understood administration of justice, still form witness' memory concerning an event. The category of estimator variables includes, among others, age, sex, conditions of observation, and characteristics of the crime and its perpetrator. On the other hand, system variables are those factors whose influence on the content of memory depends on how administration of justice acts, e.g. time elapsed between an event and questioning, methods of questioning, influence of disinformation (if its

source is a person who questions the witness, who conducts a line-up or other activities with a witness, or its source are other witnesses, if contacts between witnesses were enabled by actions of a judicial bodies, for example when witnesses were waiting together for a procedural step). Analysis of processes influencing formation of testimonies should play an important role in the process of credibility assessment by a judicial body. Research on judges, conducted by Płachta (1985) and Maciejski (2009) indicate an importance of this analysis as a criterion of witness' credibility assessment.

Psychological research over the years have provided an enormous knowledge on estimator and system variables that may influence stability and accuracy of testimonies (see e.g. Lindsay, Ross, Read, Toglia, 2007; Toglia, Read, Ross, Lindsay, 2007). Many of analysed phenomena have been a subject of so many laboratory and field research that confirm their existence, that experts in this field are unanimous that those phenomena occur in natural conditions and influence witness testimonies (Kassin, Ellsworth, Smith, 1989; Kassin, Tubb, Hosch, Memon, 2001). Undoubtedly knowledge concerning those phenomena is necessary for participants of penal proceedings to appropriately execute their tasks and functions. But do judges and public prosecutors really have this knowledge at their disposal?

One of the first sources of information on knowledge on psychology of witness testimony possessed by American judges was questionnaire survey conducted by Wise and Safer (2004). A questionnaire filled by examined judges embraced 14 statements concerning factors that influence stability and accuracy of eyewitness testimonies. The judges had a task to state their belief concerning, among others, general principles on functioning of eyewitnesses' memory, principles concerning line-up, and factors influencing an ability to accurately identify during a line-up, as well as assessment of results of this action. A mean of correct judges' responses was only 55%. A percentage of correct responses to particular questions ranged from 19% to 94%. Judges most often properly stated that expectations or attitudes of a witness may influence the way he or she perceives and memorises a crime (94%). Unfortunately, many of the examined judges shared a completely erroneous belief that the degree of witness's certainty concerning appropriate recognition of an offender during a line-up is a good indicator of accuracy of this identification (68%). Almost 70% of judges were not aware of the course of forgetting processes. Results obtained by judges in the study by Wise and Safer (2004) were compared with responses

to the same items of questionnaire given by second and third year law students and bachelor's students (Wise, Safer, 2010). Law students had significantly more knowledge on psychology of witness testimony (66% of correct responses on average, compared with 55% of examined judges' correct responses), however, one did not find statistically significant differences between the percentage of correct responses given by judges and those given by bachelor's students (58%). Results obtained by American judges were also compared with responses given by Norwegian and Chinese counterparts. Norwegian judges had slightly more knowledge than American judges (63% of correct responses), and percentage of correct responses depending on the item ranged from 31% to 98% (Magnussen, 2008). On the other hand, American judges performed significantly better than Chinese ones (55% vs. 47% of correct responses; Wise, Gong, Safer, Lee, 2010). When comparing knowledge of American judges with knowledge of other occupational groups' knowledge – American barristers and public prosecutors – it appeared that barristers responding to items of a questionnaire that was very similar to the one filled out by judges obtained, on average, 78% of correct responses, whereas public prosecutors 47% (Wise, Pawlenko, Safer, Meyer, 2009). Significantly higher percentage of correct responses given by barristers might be a result not of a greater knowledge, but a higher scepticism to the evidence from witness testimonies. What is a level of knowledge on psychology of witness testimony among Polish professional participants of penal proceedings? Knowledge on that issue remains rudimentary (Piekarska-Drażek, 2004). The present questionnaire survey constitutes an attempt to recognize this problem.

2. Questionnaire survey

2.1. Method

2.1.1. Respondents

145 persons participated in the study – 72 public prosecutor apprentices from the National School of Judiciary and Public Prosecution in Krakow and 73 laymen – students of the Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University. The experiment with public prosecutor apprentices was conducted during one of apprentices' convention in premises of the National School of Judiciary and Prosecution during breaks between consecutive classes. In the group of apprentices 33 persons were women, and

39 were men. A mean age of participants was 27.12 ($SD = 1.46$). Experiment participants were not awarded for the participation in the survey. Laymen who participated in this experiment were recruited during classes and lectures during a course on criminalistics, conducted at the Department of Criminalistics, Jagiellonian University, and during classes organised by Prof. Tadeusz Hanausek's Criminalistics Scientific Circle. In the group of laymen there were 51 women, and 22 men. A mean age of participants was 21.14 ($SD = 1.35$). Participation in the survey was voluntary and unrewarded.

Public prosecutor apprentices participating in the survey had master's degree in law, graduated from a one year general training at the National School of Judiciary and Public Prosecution, and continued their training in public prosecutor's specialisation¹. Therefore, they had a detailed knowledge on the substantive penal law, law of penal proceedings, and other penal sciences; moreover they had several years of professional experience obtained during training. On the other hand, laymen who participated in the survey were in majority students on the threshold of the second year of law studies, so during the previous course of their studies they either had not even started or had not yet completed courses in substantive penal law, law of penal proceedings and criminalistics, they had not had work placement in courts or at prosecutors' offices.

2.1.2. Materials and procedure

In the survey one used a questionnaire with 10 statements concerning various phenomena from the area of psychology of witness testimony. Phenomena recognised as highly real by experts in psychology of witness testimony in studies conducted by Kassin, Ellsworth and Smith (1989) and Kassin, Tubb, Hosch and Memon (2001) were selected. A part of statements was adapted from a questionnaire used by Wise and Safer (2004), although it was not possible for all items. Among others, questions concerning phenomena that are unknown in Polish reality (e.g. dominance of a sequential line-up over simultaneous line-up) were rejected. In the final version of the questionnaire there were 10 statements concerning general memory regularities as well as estimator and system variables that influence memory of an eyewitness (Table 1). To each of statements one allocated 5-degree scale of responses, and each of points was assigned with a cer-

¹ National School of Judiciary and Public Prosecution was established in 2009. The experiment was conducted in 2011, so its participants were the most advanced public prosecutor apprentices at that time.

tain meaning (1 – I completely disagree; 2 – I disagree; 3 – I have no opinion/I don't know; 4 – I agree; 5 – I completely agree). Respondents had a task of assessing the indicated statements on the allocated scale.

A course of examination for both groups – public prosecutor apprentices and laymen – was identical. Meetings with subjects were organised in the forenoon and were of group character. A main aim of the meeting was participation in the experiment, results of which were published in another paper (Kabzińska,

2015a). Among materials used in the indicated experiment a questionnaire concerning psychology of witness testimony, which was filled in at the end of the meeting, was attached.

2.2. Results

Distribution of public prosecutor apprentices' responses to 10 statements of the questionnaire is presented in Table 2. Similarly, results in the group of

Table 1
Statements and phenomena from the area of psychology of witness testimony included in the questionnaire

Phenomenon	Statement
Character of human's memory	Memory of an eyewitness on an event is so accurate that one can compare it to a video recording of this event
Forgetting curve	Speed of forgetting information on an event is the fastest just after an event, and then it slows down over time
Influence of stress on memory	Very high level of stress worsens accuracy of eyewitness testimony
Confidence of a witness as an indicator of accuracy of his/her testimonies	Confidence of an eyewitness concerning truthfulness of the given testimonies is a good indicator of their real accuracy
Misinformation effect	Witness testimony on a given event often reflects not only what s/he saw, but also information s/he was provided with later
Effect of question wording on eyewitness responses	Testimony of an eyewitness may be influenced by how questions, that are posed to this witness, are formulated
Weapon focus effect	Weapon possessed by an offender during an event decreases eyewitness's ability to recognize the offender's face
Unconscious transference	Eyewitnesses sometimes identify a person, whom they saw in another situation or in another context as an offender
Influence of police photographs ("mug shots") on identification	Presenting an eyewitness with police photographs of a person increases a possibility that the witness will indicate this person during further direct line-up
Influence of a line-up instruction on identification	Instructions given to an eyewitness during a line-up may influence his/her readiness for identification and/or probability that s/he will identify a given person

Table 2
Distribution of responses to questionnaire statements in the group of public prosecutor apprentices

Phenomenon	Public prosecutor apprentices (n = 72)		
	I disagree	I have no opinion	I agree
Character of human's memory	56	6	10
Forgetting curve	33	14	25
Influence of stress on memory	15	5	52
Confidence of witness as an indicator of accuracy	21	13	38
Misinformation effect	4	2	66
Effect of question wording on eyewitness responses	10	2	60
Weapon focus effect	19	21	32
Unconscious transference	17	14	41
Influence of police photographs ("mug shots") on identification	0	11	61
Influence of a line-up instruction on identification	5	11	56

laymen are presented in Table 3. Extreme responses (“I completely disagree” and “I completely agree”) were merged with moderate ones (“I agree”, “I disagree”).

A mean of correct responses to 10 statements concerning psychology of witness testimony in the group of public prosecutor apprentices amounted to 68.88%, and in the group of laymen – 73.69%. Yet this difference appeared to be statistically insignificant.

Percentage of correct responses to particular questions in the group of public prosecutor apprentices ranged from 34.7% to 91.7%, and in the group of laymen from 50.7% to 98.6% (Table 4). Public prosecutor apprentices most often properly reacted to the statement concerning misinformation effect (91.7%) and to

the statement on influence of method of posing questions on an answer’s content (83.3%). Laymen’s responses were similar, but in reverse order. The highest percentage of correct responses concerned question on influence of effect of question wording on eyewitness’ responses (98.6%), and then on misinformation effect (91.8%). On the other hand, the majority of incorrect responses in the group of public prosecutor apprentices concerned shape of forgetting curve – 65.3% and weapon focus effect – 55.6%. Laymen most often reacted wrongly to the statement concerning confidence of witness as an indicator of accuracy of his/her testimonies (49% of incorrect responses) and forgetting curve (45.2% of incorrect responses).

Table 3
Distribution of responses to questionnaire statements in the group of laymen

Phenomenon	Laymen (<i>n</i> = 73)		
	<i>I do not agree</i>	<i>I have no opinion</i>	<i>I agree</i>
Character of human’s memory	54	6	13
Forgetting curve	25	8	40
Influence of stress on memory	14	4	55
Confidence of witness as an indicator of accuracy	19	17	37
Misinformation effect	3	3	67
Effect of question wording on eyewitness responses	1	0	72
Weapon focus effect	16	9	48
Unconscious transference	6	20	47
Influence of police photographs (“mug shots”) on identification	5	5	63
Influence of a line-up instruction on identification	6	12	55

Table 4.
Percentage distribution of correct responses to 10 statements concerning psychology of witness testimony in groups of public prosecutor apprentices and laymen

Phenomenon	Public prosecutor apprentices [%]	Laymen [%]
Character of human’s memory	77.78	73.97
Forgetting curve	34.72*	54.79*
Influence of stress on memory	72.22	75.34
Confidence of witness as an indicator of accuracy	52.78	50.68
Misinformation effect	91.67	91.78
Influence of how questions were asked on the answer’s content	83.33*	98.63*
Weapon focus effect	44.44*	65.75*
Unconscious transference	56.94*	64.38*
Influence of police photographs (“mug shots”) on identification	84.72*	86.3*
Influence of a line-up instruction on identification	77.78	75.34

* Statistically significant result, $p < 0.05$.

Statistically significant differences between two groups of respondents were obtained in relation to five statements concerning: shape of forgetting curve, $\chi^2(2) = 6.19, p < 0.05$, influence of question wording on eyewitness' responses, $\chi^2(2) = 10.45, p < 0.05$, weapon focus effect, $\chi^2(2) = 8.25, p < 0.05$, unconscious transference $\chi^2(2) = 6.72, p < 0.05$, as well as influence of police photographs on identification during a line-up, $\chi^2(2) = 7.28, p < 0.05$.

3. Discussion of results

Intergroup differences in the percentage of correct responses to 10 statements concerning phenomena on psychology of witness testimony, although observable, appeared to be statistically insignificant. Yet it is impossible to not pay attention to differences in percentage of correct responses to particular questions in the groups of public prosecutor apprentices and laymen. In the group of apprentices it ranged from 34.7% to 91.7%, and in the group of laymen from 50.7% to 98.6%. Hence, one can formulate a careful thesis, that public prosecutor apprentices possess less knowledge on psychology of witness testimony than laymen. Validity of this thesis is confirmed by a deepened analysis of responses given by public prosecutor apprentices and laymen to particular items of the questionnaire, which revealed a number of significant intergroup differences disadvantageous for public prosecutor apprentices.

Statistically significant differences were observed in relation to 5 statements in the questionnaire, concerning the following phenomena: shape of forgetting curve, weapon focus effect, unconscious transfer, influence of question wording on eyewitness responses, and influence of police photographs ("mug shots") on identification during a line-up. Forgetting curve pictures a speed of forgetting information and indicates that this speed is the greatest just after memorising, and then – with time – slows down. This characteristic shape of this curve has been known since pioneering research on forgetting, conducted by Ebbinghaus (1885, in: Jagodzińska, 2008). In his original study Ebbinghaus operated with meaningless syllables. Undoubtedly a speed of forgetting a meaningless material is faster than a meaningful material, e.g. a given episodic event. Nonetheless, further research on forgetting that took into account meaningful material confirmed this specific shape of forgetting curve, although there are no doubts that forgetting a meaningful material takes more time than a meaningless material (Jagodzińska, 2008). Handbooks of criminalistics contain a recom-

mendation that witness questioning should be conducted as soon as possible after an event (Hanausek, 2005; Hołyst, 2004). Nonetheless, only nearly 35% of public prosecutor apprentices were aware of the shape of forgetting curve, when compared to 55% of laymen. This result is disturbing, because it is activities of judicial bodies that mostly decide when a witness will be questioned.

Also a statement concerning weapon focus effect concerns functioning of memory. This effect consists in the fact that witnesses who observe an armed offender remember less details of his physical appearance and more seldom recognise him during a line-up than witnesses who observed him with a neutral object in hand or with bare hands (Pickel, 2007; Steblay, 1992). Only 44.4% of public prosecutor apprentices gave a correct response to statement devoted to this phenomenon, significantly less than laymen (65.8%).

Analysing in detail responses of public prosecutor apprentices and laymen to particular statements of the questionnaire, one should take into account a high percentage of correct responses in relation to misinformation effect (respectively 91.7% and 91.8% of correct responses). Misinformation effect consists in the fact that in the witness account of an event appears pieces of information originating from another source than this event (Polczyk, 2007). Irrespectively what mechanisms are responsible for occurrence of misinformation effect in memory of eyewitnesses (memory or non-memory mechanisms, see Polczyk, 2007), undoubtedly misinformation is a serious danger to truthfulness of account of an eyewitness. Sources of misinformation may be different: an offender, other witnesses, media reports concerning an event, but first of all representatives of enforcement agencies and administration of justice. Hence responses of public prosecutor apprentices to another question concerning influence of formulating questions posed to a witness on answers s/he provides are surprising. Although in both groups percentage of correct responses was high (in the group of public prosecutor apprentices – 83.3%, in the group of laymen – 98.6%!), still laymen were significantly more aware that this effect occurs. Both mentioned phenomena are in a special way connected with a method used by judicial bodies during procedures with the participation of witnesses, especially during questioning. Not without a reason the Code of Penal Proceedings in article 171 § 4 prohibits posing questions that suggest answers to questioned persons. Questioning body is obliged to overrule this type of questions (art. 171 § 6 of the Code of Penal Proceedings). But is the knowledge on destructive influence of misinformation on memory of personal

evidence sources univocal with avoiding them during a questioning? Some premises suggesting that answer to question posed in such a way may be negative are provided by questionnaire survey by Mazur (2011), where public prosecutors and policemen were asked which techniques of suspect interrogation are unacceptable according to their knowledge. In opinion of 44% of public prosecutors posing questions that suggest a content of an answer is completely unacceptable during this activity. Of course, one may reason that questioning of a witness and interrogation of a suspect are different, and during an interrogation of a suspect ethically doubtful actions, various bluffs and tricks are acceptable (Wójcikiewicz, Kwiatkowska-Wójcikiewicz, 2010). Nonetheless, memory of an event forms in the same way irrespective of the process role played by an event participant.

A special attention should be paid to responses to questions concerning phenomena connected with a procedural step of line-up, which by rule is affected by serious faults (Gruza, 1995; Wójcikiewicz, 2009). A significant percentage of incorrect responses concerned a phenomenon of unconscious transference (43.1% in the group of public prosecutor apprentices and 35.6% in the group of laymen). Similarly like in the case of other, discussed above, statistically significant intergroup differences, laymen provided correct responses to these questions more often than public prosecutor apprentices. Unconscious transference is a phenomenon consisting in a fact that witnesses during a line-up identify a person they know from another situation or context as an offender (Loftus, 1976; Read, Tollestrup, Hammersley, McFadzen, Christensen, 1990). Unconscious transference is a type of mistake connected with monitoring of information source (Lindsay, 1994). This mechanism probably underlies numerous false recognitions by eyewitnesses of innocent persons, what results in miscarriages of justice (Cardozo, 2010; Huff, Rattner, 1988, Rattner, Sagarin, 1986). It is because of the risk of unconscious transference that among tactical rules on line-up an important role plays non-repeatability of a line-up (Gruza, 1995; Wójcikiewicz, 2009). A proper line-up in relation to the same persons must be conducted only once. Of course, in a situation when during a first line-up a witness does not indicate any of presented persons as an offender, one may conduct another line-up, but none of the persons presented during the first one (neither a suspect, nor other adopted persons) may appear during another one. There is another phenomenon associated with the phenomenon of unconscious transference mentioned in the questionnaire, namely influence of presentation of police photographs on

identification during a line-up. Although percentage of correct responses in both groups was high and similar (84.7% in the group of public prosecutor apprentices and 86.3% in the group of laymen), still in the group of public prosecutor apprentices there was a considerable group of respondents who had no opinion on that issue (15.3% compared to 6.8% of laymen), although none of public prosecutor apprentices regarded that presentation of photographs before a line-up increases a possibility of false identification. A question on influence of instruction of a line-up on its result also concerned line-up activity. Intergroup differences in relation to this question were not statistically significant, however, it attracts attention that as much as 22% of public prosecutor apprentices did not share an opinion that instructions provided to an eyewitness during a line-up may influence his/her readiness to identify someone and/or on probability that s/he will identify a given person. In the literature (Eysenck, Eysenck, 2003; Greathouse, Kovera, 2009) it is indicated that a person conducting a line-up may constitute, and in practice often constitutes, a source of unlawful suggestion (article 173 of the Code of Penal Proceedings). And because of that for many years double blind line-ups have been postulated (Wilcock, Bull, Milne, 2008; Wise, Dauphinais, Safer, 2007; Wójcikiewicz, 2009), so line-ups in which neither a witness nor a person conducting the line-up know which of the presented persons is a possible offender.

Presented studies provide an insight into problems of knowledge on psychology of witness testimony among public prosecutor apprentices – soon-to-be professional participants of penal proceedings. Although a general percentage of correct responses of public prosecutor apprentices was satisfactory (68.9%), still they performed poorer than laymen, especially in responses to some questions of the questionnaire. Too much optimism is not allowed also by the fact that the questionnaire concerned relatively simple, surely quite widely known phenomena from the area of psychology of witness testimony. On the basis of results obtained by public prosecutor apprentices one cannot draw binding conclusions in relation to professional participants of penal proceedings, so public prosecutors and judges, nonetheless, there is a basis for assumption that on further stages of professional career a reliable psychological knowledge to a greater extent gives way to own professional experiences, being a result of experiences from a courtroom and interrogation rooms, individual predispositions, skills or a specific kind of sense or intuition (Gruza, 2014). Unfortunately, it is difficult to blame only lawyers, when their training in psychology is, at best, of incidental

character both during law studies, as well as during professional training, and during continuous vocational training of judges, public prosecutors and barristers (Kabzińska, 2015b).

References

- Cardozo, B. N. (2010). *250 exonerated, too many wrongfully convicted. An Innocence Project report on the first 250 DNA exonerations in the U.S.* (Website) http://www.innocenceproject.org/docs/InnocenceProject_250.pdf
- Eysenck, H., Eysenck, M. (2003). *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Greathouse, S. M., Kovera, M. B. (2009). Instruction bias and lineup presentation moderate the effects of administrator knowledge on eyewitness identification. *Law and Human Behavior*, 33(1), 70–82.
- Gruza, E. (2003). *Ocena wiarygodności zeznań świadków w procesie karnym. Problematyka kryminalistyczna*. Kraków: Zakamycze.
- Gruza, E. (1995). *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*. Toruń: Wydawnictwo Comer.
- Gruza, E. (2012). *Psychologia sądowa dla prawników*. Warszawa: Wolters Kluwer business.
- Gruza, E. (2014). Stan dyscypliny psychologia i prawo okiem kryminalistyka. (In) E. Habzda-Siwiek, J. Kabzińska (eds.), *Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką* (pp. 31–45). Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Habzda-Siwiek E., Kabzińska J. (2014). Wstęp. (In) E. Habzda-Siwiek, J. Kabzińska (eds.), *Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką* (pp. 17–27). Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hanausek, T. (2005). *Kryminalistyka. Zarys wykładu*. Kraków: Zakamycze.
- Hołyst, B. (2004). *Kryminalistyka*. Warszawa: LexisNexis.
- Huff, R., Rattner, A., Sagarin, E. (1986). Guilty until proven innocent: wrongful convictions and public policy. *Crime and Delinquency*, 32, 518–544.
- Jagodzińska, M. (2008). *Psychologia pamięci: badania, teorie, zastosowania*. Gliwice: Helion.
- Kabzińska, J. (2015a). Evaluating the probative value of facial composites by laypeople and prosecutor apprentices. *Psychology, Crime & Law*, 21, 715–733.
- Kabzińska, J. (2015b). Co prawnicy wiedzą o psychologii zeznań świadków? *Prokuratura i Prawo*, 6, 75–85.
- Kassin, S. M., Ellsworth, P. C., Smith, V. L. (1989). The „general acceptance” of psychological research on eyewitness testimony. *American Psychologist*, 44, 1089–1098.
- Kassin, S. M., Tubb, V. A., Hosch, H. M., Memon, A. (2001). On the “general acceptance” of eyewitness research. A study of experts. *American Psychologist*, 56, 405–416.
- Lindsay, D. S. (1994). Memory source monitoring and eyewitness testimony. (In) D. F. Ross, J. D. Read, M. P. Toglia (eds.), *Adult eyewitness testimony: Current trends and development* (pp. 27–55). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindsay, R. C. L., Ross, D. F., Read, J. D., Toglia, M. P. (2007). *The handbook of eyewitness psychology, Volume II – Memory for people*. Mahwah: LEA Publishers.
- Loftus, E. F. (1976). Unconscious transference. *Law and Psychology Review*, 2, 93–98.
- Maciejski, M. (2009). *Psychologiczna analiza sposobu przesłuchania świadków i reguł oceny ich zeznań w praktyce sędziowskiej a stopień przypisywanej im wiarygodności*. (Unpublished doctoral thesis). Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Magnussen, S., Wise, R. A., Raja, A. Q., Safer, M. A., Pawlenko, N., Stridbeck, U. (2008). What judges know about eyewitness testimony: A comparison of Norwegian and US judges. *Psychology, Crime & Law*, 14, 177–188.
- Mazur, O. (2011). Przesłuchanie podejrzanego w opinii prokuratorów i policjantów. *Prokuratura i Prawo*, 2, 121–144.
- Pickel, K. L. (2007). Remembering and identifying menacing perpetrators: exposure to violence and the weapon focus effect. (In:) R. C. L. Lindsay, D. F. Ross, J. D. Read, M. P. Toglia (eds.). *The handbook of eyewitness psychology, Volume II – Memory for people* (pp. 339–360). Mahwah: LEA Publishers.
- Płachta M. (1985). Wykorzystanie i ocena zeznań świadka w procesie karnym. *Zeszyty Naukowe UJ*, 116.
- Polczyk, R. (2007). *Mechanizmy efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naocznego*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Rattner, A. (1988). Convicted but innocent. Wrongful conviction and the criminal justice. *Law and Human Behavior*, 12, 283–293.
- Read, J. D., Tollestrup, P., Hammersley, R., McFadzen, E., Christensen, A. (1990). The unconscious transference effect: Are innocent bystanders ever misidentified? *Applied Cognitive Psychology*, 4, 3–13.
- Stanik, J. M. (2004). Psychologiczne problem metod przesłuchań świadków. *Przegląd Psychologiczny*, 47, 157–174.
- Stebly, N. M. (1992). A meta-analytic review of the weapon focus effect. *Law and Human Behavior*, 16, 413–424.
- Toglia, M. P., Read, J. D., Ross, D. F., Lindsay, R. C. L. (2007) (eds.). *The handbook of eyewitness psychology, Volume I – Memory for events*. Mahwah: LEA Publishers.
- Waltoś, S., Hofmański, P. (2013). *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa: LexisNexis.

32. Wells, G. L. (1985). Applied eyewitness testimony research: system variables and estimator variables. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 1546–1557.
33. Wilcock, R., Bull, R., Milne, R. (2008). *Witness identification in criminal cases. Psychology and practice*. Oxford: University Press.
34. Wise, R. A., Dauphinais, K. A., Safer, M. A. (2007). A tripartite solution to eyewitness error. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 97, 807–871.
35. Wise, R. A., Gong, X., Safer, M. A., Lee, Y. (2010). A comparison of Chinese judges' and US judges' knowledge and beliefs about eyewitness testimony. *Psychology, Crime & Law*, 16, 695–713.
36. Wise, R. A., Pawlenko, N. B., Safer, M. A., Meyer D. (2009). What US prosecutors and defense attorneys know and believe about eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 23, 1266–1281.
37. Wise, R. A., Safer, M. A. (2010). A comparison of what US students and judges know and believe about eyewitness testimony. *Journal of Applied Social Psychology*, 40, 1400–1422.
38. Wise, R. A., Safer, M. A. (2004). What US judges know and believe about eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 18, 427–443.
39. Wogalter, M. S., Malpass, R. S., McQuiston, D. E. (2004). A National Survey of US Police on preparation and conduct of identification lineups. *Psychology, Crime & Law*, 10, 69–82.
40. Wojciechowski, B. W. (2016). *Analiza i ocena zeznań świadków*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
41. Wójcikiewicz, J. (2009). *Temida nad mikroskopem*. Toruń: Wydawnictwo Dom Organizatora.
42. Wójcikiewicz, J., Kwiatkowska-Wójcikiewicz, V. (2010). Granice podstępu w przesłuchaniu podejrzanego. (In) V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz (eds.). *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi* (pp. 675–694). Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer.

Corresponding author

Dr Joanna Kabzińska
Uniwersytet SWPS, Wydział Zamiejscowy
w Katowicach
ul. Techników 9, PL 40-326 Katowice
e-mail: jkabzinska@swps.edu.pl

WIEDZA APLIKANTÓW PROKURATORSKICH I LAIKÓW Z PSYCHOLOGII ZEZNAŃ ŚWIADKÓW

1. Wprowadzenie

Jedną z naczelných zasad polskiego procesu karnego jest zasada prawdy materialnej wyrażona w art. 2 § 2 k.p.k., w myśl której podstawę wszystkich rozstrzygnięć powinny stanowić zgodne z rzeczywistością ustalenia faktyczne. Dokonywanie ustaleń faktycznych w postępowaniu sądowym w każdym przypadku wymaga oceny całokształtu dowodów zgromadzonych w sprawie i uwzględnienia ich wzajemnego powiązania. Na straży takiego modelu rozstrzygania stoi wyrażona w art. 7 k.p.k. zasada swobodnej oceny dowodów nakazująca organom procesowym kształtowanie swojego przekonania na podstawie wszystkich uzyskanych dowodów, z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania, wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego. Ocenę dokonaną zgodnie ze wskazaniem wiedzy należy rozumieć jako pozostającą w zgodzie z najnowszymi i wiarygodnymi wynikami badań naukowych. Chodzi tu w szczególności o posługiwanie się metodą naukową oraz wykorzystywanie osiągnięć nauki (Waltoś, Hofmański, 2013). Choć podstawowym narzędziem oceny dowodów przez organy procesowe są niewątpliwie prawa logiki, to znajomość psychologii jest dla prawnika niezbędnym instrumentem pracy, gwarancją niezawisłości i trafności wydawanych orzeczeń (Gruza, 2012).

W procesie swobodnej oceny dowodów pochodzących od osobowych źródeł dowodowych szczególnie cenna jest wiedza z zakresu psychologii i prawa (ang. psychology and law) – interdyscyplinarnego obszaru badawczego obejmującego wszystkie zastosowania wiedzy psychologicznej do rozwiązywania problemów prawnych (Habzda-Siwiek, Kabzińska, 2014). W ramach tej dziedziny wiedzy często (choć niekoniecznie słusznie; zob. Habzda-Siwiek, Kabzińska, 2014) utożsamianej z psychologią sądową (ang. forensic psychology) rozwinęło się wiele dyscyplin szczegółowych, m.in. psychologia zeznań świadków (ang. psychology of eyewitness testimony), dostarczająca m.in. wiedzy na temat czynników wpływających na formowanie się zeznań, technik przesłuchania oraz metod oceny prawdziwości i szczerości zeznań świadka (utożsamianych niekiedy z ich wiarygodnością).

Wiarygodność zeznania to przypisywane przez organ procesowy prawdopodobieństwo, z jakim informacje pozyskane od świadka odzwierciedlają rzeczywistość (Stanik, 2004; Wojciechowski, 2016). Zeznania świadka mogą różnić się od rzeczywistego przebiegu zdarzeń albo w wyniku świadomego i intencjonalnego fałszowania relacji przez świadka, albo na skutek zniekształceń

czy błędów, które stanowią rezultat oddziaływania rozmaitych czynników zakłócających procesy spostrzegania, przechowywania i odtwarzania informacji. Wiarygodność nie jest pojęciem tożsamym ani z szczerością zeznań, ani ich prawdziwością. Szczerość zeznań należy rozumieć jako zgodność treści zeznań z subiektywnym przekonaniem świadka o relacjonowaniu prawdziwego przebiegu zdarzeń, prawdziwość zaś jako zgodność ich treści z obiektywnym stanem rzeczy (Wojciechowski, 2016). Ocena wiarygodności dokonywana przez organ procesowy (sąd, prokuratora), aby była pełna i rzetelna, musi uwzględniać ocenę przez pryzmat kryteriów zarówno prawdziwości, jak i szczerości.

Gruza (2003) przedstawiła wyczerpującą systematykę dostępnych organom procesowym metod oceny wiarygodności zeznań świadków. Metody te zostały uporządkowane, zgodnie z podziałem wynikającym z taktyki przesłuchania, na odnoszące się do zjawisk zachodzących przed czynnością przesłuchania, w toku przesłuchania i po jego zakończeniu. Na plan pierwszy pośród metod dotyczących zjawisk zachodzących przed rozpoczęciem przesłuchania wysuwa się analiza procesów wpływających na formowanie się zeznań. Analiza ta powinna uwzględniać zarówno warunki towarzyszące zdarzeniu, jak i informacje o samym świadku. Powinna być ona w szczególności nastawiona na poszukiwanie czynników, które mogły wpływać na procesy kodowania, przechowywania i wreszcie odtwarzania informacji. Należy uwzględnić czynniki zarówno o charakterze szacunkowym (ang. estimator variables), jak i czynniki o charakterze systemowym (ang. system variables; Wells, 1985). Zmienne szacunkowe to takie, które choć znajdują się poza obszarem oddziaływań szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości, to kształtują pamięć świadka o zdarzeniu. Do kategorii zmiennych szacunkowych należą m.in. wiek, płeć, warunki obserwacyjne oraz cechy przestępstwa i jego sprawcy. Natomiast zmienne systemowe to te czynniki, których oddziaływanie na treść pamięci zależy od sposobu działania organów wymiaru sprawiedliwości np. wpływ czasu między zdarzeniem a przystąpieniem do przesłuchania, stosowane metody przesłuchania, jak również wpływ dezinformacji (o ile jej źródłem jest osoba przesłuchująca świadka, prowadząca okazanie czy inne czynności z jego udziałem, ewentualnie inni świadkowie, gdy kontakt między świadkami umożliwiły działania organów postępowania np. poprzez wspólne oczekiwanie na czynności procesowe). Analiza procesów wpływających na formowanie się zeznań winna odgrywać istotną rolę w procesie oceny wiarygodności zeznań świadka przez organ procesowy. Na znaczenie

tej analizy jako kryterium oceny wiarygodności świadka wskazują zresztą badania z udziałem sędziów przeprowadzone przez Płachtę (1985) i Maciejskiego (2009).

Badania psychologiczne na przestrzeni lat dostarczyły ogromnej wiedzy na temat czynników szacunkowych i systemowych, które mogą mieć wpływ na trwałość i trafność zeznań (zob. np. Lindsay, Ross, Read, Togli, 2007; Togli, Read, Ross, Lindsay, 2007). Wiele z analizowanych zjawisk doczekało tak wielu potwierdzających ich istnienie badań zarówno laboratoryjnych, jak i terenowych, że eksperci w tej dziedzinie pozostają zgodni co do występowania tych fenomenów w warunkach naturalnych oraz ich wpływu na zeznania świadków (Kassin, Ellsworth, Smith, 1989; Kassin, Tubb, Hosch, Memon, 2001). Nie ulega wątpliwości, że wiedza na ich temat jest zawodowym uczestnikom postępowania karnego konieczna do właściwego wypełniania ich zadań i funkcji. Czy jednak sędziowie i prokuratorzy rzeczywiście tą wiedzą dysponują?

Jednym z pierwszych źródeł informacji o wiedzy z zakresu psychologii zeznań świadków amerykańskich sędziów były badania ankietowe przeprowadzone przez Wise'a i Safera (2004). Kwestionariusz, który wypełniali ankietowani sędziowie, zawierał 14 stwierdzeń dotyczących czynników, które wpływają na trwałość i trafność zeznań naocznych świadków. Sędziowie mieli za zadanie wyrazić swoje przekonanie co do m.in. ogólnych prawidłowości dotyczących funkcjonowania pamięci naocznych świadków, prawidłowości dotyczących przeprowadzania okazań oraz czynników wpływających na zdolność do prawidłowej identyfikacji podczas okazania, a także oceny rezultatów tej czynności. Średnia prawidłowych odpowiedzi sędziów wynosiła zaledwie 55%. Odsetek prawidłowych odpowiedzi na poszczególne pytania wahał się od 19% do 94%. Sędziowie najczęściej prawidłowo stwierdzali, że oczekiwania lub postawy świadka mogą wpływać na sposób, w jaki spostrzega on i zapamiętuje przestępstwo (94%). Niestety, wielu z ankietowanych sędziów żywiła zupełnie błędne przekonanie co do tego, że stopień pewności świadka co do prawidłowości rozpoznania sprawcy podczas okazania jest dobrym wskaźnikiem trafności tej identyfikacji (68%). Blisko 70% sędziów nie zdawało sobie sprawy z przebiegu procesów zapominania. Rezultaty uzyskane przez sędziów w badaniu Wise'a i Safera (2004) porównano z odpowiedziami na te same pozycje kwestionariusza, udzielonymi przez studentów drugiego i trzeciego roku prawa oraz studentów studiów licencjackich (Wise, Safer, 2010). Studenci prawa dysponowali znacznie większą wiedzą z zakresu psychologii zeznań świadków (średnio 66% poprawnych odpowiedzi w porównaniu z 55% poprawnych odpowiedzi ankietowanych sędziów), ale nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między odsetkiem prawidłowych odpowiedzi sędziów i studentów studiów licencjackich (58%). Wyniki osiągnięte przez

amerykańskich sędziów zostały porównane także z odpowiedziami udzielonymi przez ich norweskich i chińskich odpowiedników. Sędziowie norwescy wykazali się nieco większą wiedzą niż sędziowie amerykańscy (63% poprawnych odpowiedzi), a odsetek prawidłowych odpowiedzi w zależności od stwierdzenia wahał się od 31 do 98% (Magnussen, 2008). Natomiast sędziowie amerykańscy wypadli zdecydowanie lepiej niż chińscy (55% vs. 47% prawidłowych odpowiedzi; Wise, Gong, Safer, Lee, 2010). Przy porównaniu wiedzy amerykańskich sędziów z wiedzą przedstawicieli innych grup zawodowych – amerykańskich adwokatów i prokuratorów – okazało się, że adwokaci w odpowiedzi na pozycje kwestionariusza bardzo podobnego do wypełnianego przez sędziów uzyskali średnio 78% poprawnych odpowiedzi, podczas gdy prokuratorzy 47% (Wise, Pawlenko, Safer, Meyer, 2009). Istotnie wyższy odsetek prawidłowych odpowiedzi adwokatów mógł być wynikiem nie tyle większej wiedzy, a raczej większego sceptycyzmu wobec dowodu z zeznań świadków. Jak kształtuje się wiedza z zakresu psychologii zeznań świadków polskich zawodowych uczestników procesu karnego? Wiedza na ten temat pozostaje szczątkowa (Piekarska-Drażek, 2004). Próbie rozpoznania tego problemu stanowią niniejsze badania ankietowe.

2. Badania ankietowe

2.1. Metoda

2.1.1. Osoby badane

W badaniu udział wzięło 145 osób – 72 aplikantów prokuratorskich Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie oraz 73 laików – studentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Eksperyment z udziałem aplikantów przeprowadzono podczas jednego ze zjazdów aplikacji w pomieszczeniach Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w przerwach prowadzonych zajęć dydaktycznych. W grupie aplikantów 33 osoby były kobietami, a 39 mężczyznami. Średnia wieku uczestników wynosiła 27,12 ($SD = 1,46$). Uczestnicy eksperymentu nie byli nagradzani za udział w badaniu. Laicy, którzy wzięli udział w eksperymencie, byli rekrutowani podczas ćwiczeń i wykładów w ramach kursu z kryminalistyki prowadzonego w Katedrze Kryminalistyki UJ oraz zajęć organizowanych przez Koło Naukowe Kryminalistyki UJ im. Prof. Tadeusza Hanauska. W grupie laików 51 osoby stanowiły kobiety, a 22 osoby mężczyźni. Średnia wieku uczestników wynosiła 21,14 ($SD = 1,35$). Udział w badaniu był dobrowolny i niepłatny.

Aplikanci prokuratorscy biorący udział w eksperymencie byli magistrami prawa, którzy ukończyli rocz-

ną aplikację ogólną w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury i kontynuowali aplikację o specjalizacji prokuratorskiej¹. Posiadali zatem szczegółową wiedzę z zakresu prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego i pozostałych nauk penalnych, a ponadto kilkuletnie doświadczenie zawodowe nabywane w toku aplikacji. Natomiast uczestniczący w badaniu laicy byli w przeważającej większości studentami u progu drugiego roku prawa, a zatem w dotychczasowym toku studiów w ogóle nie podjęli lub nie ukończyli kursów z prawa karnego materialnego, prawa karnego procesowego i kryminalistyki, nie realizowali również praktyk zawodowych w sądach lub prokuraturach.

2.1.2. Materiały i procedura

W badaniu wykorzystano kwestionariusz składający się z 10 stwierdzeń dotyczących różnych zjawisk z obszaru psychologii zeznań świadków. Wybrano fenomeny, co do których eksperci z zakresu psychologii zeznań świadków w badaniach przeprowadzonych przez Kassina, Ellsworth i Smith (1989) oraz Kassina, Tubb, Hosch'a i Memon (2001) byli w najwyższym stopniu przekonani o ich realności. Część stwierdzeń została zaadaptowana z kwestionariusza wykorzystanego przez Wise'a i Safera (2004), choć nie w odniesieniu do wszystkich pozycji taki zabieg był możliwy. Zrezygnowano m.in. z pytań dotyczących zjawisk, które nie są znane w polskich realiach (np. przewaga okazania sekwencyjnego nad symultanicznym). W ostatecznej wersji kwestionariusza znalazło się 10 stwierdzeń dotyczących ogólnych prawidłowości pamięci oraz czynników szacunkowych i systemowych oddziałujących na pamięć naocznego świadka (tabela 1). Do każdego z twierdzeń przyporządkowana została pięciostopniowa skala odpowiedzi, a każdemu z punktów skali określone znaczenie (1 – zupełnie się nie zgadzam, 2 – nie zgadzam się, 3 – nie mam zdania / nie wiem, 4 – zgadzam się, 5 – całkowicie się zgadzam). Zadaniem osób badanych była ocena wskazanych twierdzeń na przyporządkowanej skali.

Przebieg badania dla obu prób – aplikantów i laików – był identyczny. Spotkania z osobami badanymi zostały zorganizowane w godzinach przedpołudniowych i miały charakter grupowy. Głównym celem spotkania był udział w eksperymencie, którego wyniki zostały opublikowane w innym miejscu (Kabzińska, 2015a). Do materiałów wykorzystywanych we wskazanym eksperymencie dołączono kwestionariusz dotyczących psychologii zeznań świadków, który osoby badane wypełniały na zakończenie spotkania.

2.2. Wyniki

Rozkład odpowiedzi aplikantów prokuratorskich na 10 kwestionariuszowych stwierdzeń prezentuje tabela 2. Analogicznie wyniki w grupie laików prezentuje tabela 3. Odpowiedzi skrajne („zupełnie się nie zgadzam” i „całkowicie się zgadzam”) zostały połączone z umiarkowanymi („nie zgadzam się”, „zgadzam się”).

Średnia prawidłowych odpowiedzi na 10 stwierdzeń dotyczących psychologii zeznań świadków w grupie aplikantów prokuratorskich wyniosła 68,88%, zaś w grupie laików – 73,69%. Różnica ta okazała się jednak statystycznie nieistotna.

Odsetek prawidłowych odpowiedzi na poszczególne pytania w grupie aplikantów prokuratorskich wahał się od 34,7% do 91,7%, a w grupie laików od 50,7% do 98,6% (tabela 4). Aplikanci prokuratorscy najczęściej prawidłowo ustosunkowywali się do twierdzenia dotyczącego efektu dezinformacji (91,7%) i wpływu sposobu zadawania pytań na treść odpowiedzi (83,3%). Laicy podobnie, ale w odwrotnej kolejności. Najwyższy odsetek prawidłowych odpowiedzi dotyczył pytania o wpływ sposobu zadawania pytań na treść odpowiedzi (98,6%), a w drugiej kolejności o efekt dezinformacji (91,8%). Najwięcej nieprawidłowych odpowiedzi w grupie aplikantów prokuratorskich dotyczyło natomiast kształtu krzywej zapominania – 65,3% i efektu koncentracji na broni – 55,6%. Laicy najczęściej nieprawidłowo ustosunkowywali się do stwierdzenia dotyczącego poczucia pewności świadka jako wskaźnika dokładności jego zeznań (49,3% błędnych odpowiedzi) i krzywej zapominania (45,2% błędnych odpowiedzi).

Istotne statystycznie różnice pomiędzy dwiema grupami respondentów uzyskano w odniesieniu do pięciu stwierdzeń dotyczących: przebiegu krzywej zapominania, $\chi^2(2) = 6,19, p < 0,05$, wpływu sposobu zadawania pytań na treść odpowiedzi, $\chi^2(2) = 10,45, p < 0,05$, efektu koncentracji na broni, $\chi^2(2) = 8,25, p < 0,05$, nieświadomego transferu $\chi^2(2) = 6,72, p < 0,05$ oraz wpływu zdjęć sygnałicznych na identyfikację podczas okazania, $\chi^2(2) = 7,28, p < 0,05$.

3. Dyskusja wyników

Różnice międzygrupowe w odsetku prawidłowych odpowiedzi na 10 stwierdzeń dotyczących zjawisk z zakresu psychologii zeznań świadków, choć dostrzegalne, okazały się nieistotne statystycznie. Nie sposób jednak nie zwrócić uwagi na różnice w odsetku prawidłowych odpowiedzi na poszczególne pytania w grupie aplikantów prokuratorskich i laików. W grupie aplikantów wahał się on od 34,7% do 91,7%, a w grupie laików od 50,7% do 98,6%. Można zatem sformułować ostrożną tezę, iż aplikanci prokuratorscy dysponują mniejszą wiedzą z za-

¹ Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury powstała w 2009 roku. Eksperyment został przeprowadzony w 2011 roku, a zatem wzięli w nim udział aplikanci wówczas najbardziej zaawansowani w odbywanej aplikacji prokuratorskiej.

kresu psychologii zeznań świadków niż laicy. Słuszność tej tezy potwierdza pogłębiona analiza odpowiedzi aplikantów prokuratorskich i laików na poszczególne pozycje kwestionariusza, która ujawniła szereg istotnych różnic międzygrupowych na niekorzyść aplikantów prokuratorskich.

Statystycznie istotne różnice zaobserwowano w odniesieniu do 5 stwierdzeń kwestionariusza dotyczących następujących zjawisk: przebiegu krzywej zapominania, efektu koncentracji na broni, nieświadomego transferu, wpływu sposobu zadawania pytań na treść odpowiedzi, i wpływu zdjęć sygnalitycznych na identyfikację podczas okazania. Krzywa zapominania (ang. forgetting curve) obrazuje tempo zapominania informacji i wskazuje, że jest ono najszybsze tuż po ich zapamiętaniu, a następnie – wraz z upływem czasu – ulega spowolnieniu. Ten charakterystyczny układ krzywej znany jest od czasów pionierskich badań nad zapominaniem przeprowadzonych przez Ebbinghousa (1885, za: Jagodzińska, 2008). Ebbinghaus operował w swych oryginalnych badaniach sylabami bezsensownymi. Bez wątpliwości tempo zapominania materiału bezsensownego jest szybsze niż materiału sensownego, np. określonego zdarzenia epizodycznego. Niemniej późniejsze badania nad zapominaniem z uwzględnieniem sensownego materiału potwierdzają ten charakterystyczny kształt krzywej zapominania, choć nie ulega wątpliwości, że zapominanie materiału sensownego przebiega wolniej niż bezsensownego (Jagodzińska, 2008). Podręczniki kryminalistyki zawierają zresztą zalecenie, aby do przesłuchania świadka przystąpić najszybciej, jak to możliwe po zdarzeniu (Hanausek, 2005; Hołyst, 2004). Niestety, zaledwie niespełna 35% aplikantów prokuratorskich było świadomych kształtu krzywej zapominania w porównaniu z blisko 55% laików. Wynik ten jest niepokojący, gdyż w dużej mierze od aktywności organów procesowych zależy, kiedy przesłuchanie świadka nastąpi.

Funkcjonowanie pamięci dotyczyło również stwierdzenie odnoszące się do efektu koncentracji na broni (ang. weapon focus effect), który polega na tym, że świadkowie, którzy obserwują sprawcę posługującego się bronią, pamiętają mniej szczegółów jego wyglądu fizycznego i rzadziej trafnie go rozpoznają podczas okazania niż świadkowie obserwujący go z neutralnym przedmiotem w ręku lub z pustymi rękami (Pickel, 2007; Steblay, 1992). Prawidłowo do poświęconego temu zjawisku stwierdzenia ustosunkowało się zaledwie 44,4% aplikantów prokuratorskich, istotnie mniej niż laików (65,8%).

Analizując szczegółowo odpowiedzi aplikantów prokuratorskich i laików na poszczególne stwierdzenia kwestionariusza, należy zwrócić uwagę na wysoki odsetek prawidłowych odpowiedzi w odniesieniu do efektu dezinformacji (odpowiednio 91,7% oraz 91,8% poprawnych odpowiedzi). Efekt dezinformacji polega

na tym, że do relacji świadka o zdarzeniu włączane są informacje z innych źródeł niż to zdarzenie (Polczyk, 2007). Bez względu na to, jakie mechanizmy odpowiadają za wystąpienie w pamięci naocznych świadków efektu dezinformacji (pamięciowe czy niepamięciowe; zob. Polczyk, 2007), bezsporne jest, że dezinformacja stanowi poważne zagrożenie dla prawdziwości relacji naocznego świadka. Źródła dezinformacji mogą być rozmaite: sprawca zdarzenia, inni świadkowie, doniesienia medialne na temat zdarzenia, ale przede wszystkim przedstawiciele organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Zaskakują zatem odpowiedzi aplikantów prokuratorskich na kolejne pytanie dotyczące wpływu sposobu formułowania pytań stawianych świadkowi na udzielane przez niego odpowiedzi. Choć w obu grupach odsetek prawidłowych odpowiedzi był wysoki (w grupie aplikantów – 83,3%, w grupie laików – 98,6%), to jednak laicy byli istotnie bardziej świadomi występowania tego faktu. Oba wspomniane zjawiska są w szczególności związane ze sposobem postępowania organów procesowych w toku czynności z udziałem świadków, w szczególności przesłuchania. Nie bez powodu kodeks postępowania karnego w art. 171 § 4 zakazuje zadawania osobom przesłuchiwanym pytań sugerujących treść odpowiedzi. Organ przesłuchujący ma obowiązek uchylać tego typu pytania (art. 171 § 6 k.p.k.). Czy jednak świadomość destrukcyjnego wpływu dezinformacji na pamięć osobowych źródeł dowodowych jest jednoznaczna z jej unikaniem w toku ich przesłuchania? Pewnych przesłanek za tym, że odpowiedź na tak postawione pytanie może być przecząca, dostarczają badania ankietowe Mazur (2011), w których pytano prokuratorów i policjantów o ich zdaniem niedopuszczalne techniki przesłuchań podejrzanych. W opinii 44% prokuratorów zadawanie pytań sugerujących treść odpowiedzi nie jest bezwzględnie niedopuszczalne w toku tej czynności. Oczywiście można argumentować, że przesłuchanie świadka i przesłuchanie podejrzanego różnią się, a w przesłuchaniu podejrzanego dopuszczalne są działania etycznie wątpliwe, rozmaite blefy i triki (Wójcikiewicz, Kwiatkowska-Wójcikiewicz, 2010). Niemniej pamięć o zdarzeniu kształtuje się w taki sam sposób bez względu na rolę procesową, jaką uczestnik zdarzenia będzie wypełniał.

Na szczególną uwagę zasługują odpowiedzi na pytania dotyczące zjawisk związanych z procesową czynnością okazania, która z reguły dotknięta jest poważnymi uchybieniami (Gruza, 1995; Wójcikiewicz, 2009). Znaczący odsetek nieprawidłowych odpowiedzi dotyczył fenomenu nieświadomego transferu (43,1% w grupie aplikantów i 35,6% w grupie laików). Podobnie jednak jak w przypadku pozostałych, dotychczas omówionych, statystycznie istotnych różnic międzygrupowych, częściej na to pytanie odpowiadali prawidłowo laicy niż aplikanci prokuratorscy. Nieświadomy transfer (ang. unconcious transference) to zjawisko polegające na

tym, że świadkowie podczas okazania identyfikują jako sprawcę osobę, która znana jest im z innej sytuacji lub kontekstu (Loftus, 1976; Read, Tollestrup, Hammersley, McFadzen, Christensen, 1990). Nieświadomy transfer jest rodzajem błędu związanym z monitorowaniem źródła informacji (Lindsay, 1994). Mechanizm ten prawdopodobnie leży u podłoża wielu błędnych rozpoznań osób niewinnych przez naocznych świadków, skutkując pomyłkami sądowymi (Cardozo, 2010; Huff, Rattner, 1988, Rattner, Sagarin, 1986). To ze względu na ryzyko nieświadomego transferu wśród zasad taktycznych prowadzenia okazania poczesne miejsce zajmuje niepowtarzalność okazania (Gruza, 1995; Wójcikiewicz, 2009). Prawidłowe okazanie wobec tych samych osób może być przeprowadzone tylko raz. Oczywiście w sytuacji, gdy podczas pierwszego okazania świadek nie wskaże żadnej z okazywanych osób jako sprawcy zdarzenia, można przeprowadzić kolejne, jednak żadna z osób okazywanych podczas pierwszej czynności (co dotyczy zarówno podejrzanego, jak i osób przybranych do czynności) nie może pojawić się podczas kolejnej. Ze zjawiskiem nieświadomego transferu związany jest również kolejny fenomen, o który pytano w kwestionariuszu, a mianowicie wpływ obserwowanych zdjęć sygnałicznych na identyfikację podczas okazania bezpośredniego. Choć odsetek prawidłowych odpowiedzi w obu grupach był wysoki i zbliżony (84,7% w grupie aplikantów i 86,3% w grupie laików), to w grupie aplikantów znalazła się niemała grupa respondentów, która nie miała zdania na ten temat (15,3%, w porównaniu z laikami – 6,8%), choć żaden z aplikantów prokuratorskich nie uznał, że prezentowanie fotografii przed okazaniem nie zwiększa prawdopodobieństwa błędnej identyfikacji. Czynności okazania dotyczyło również pytanie dotyczące wpływu instrukcji okazania na jego rezultat. Różnice międzygrupowe w odniesieniu do tego pytania nie były statystycznie istotne, ale zwraca uwagę fakt, że aż 22% aplikantów prokuratorskich nie podzielało przekonania, że instrukcje przekazane naocznemu świadkowi podczas okazania mogą wpłynąć na jego gotowość do dokonania identyfikacji i/lub na prawdopodobieństwo, iż zidentyfikuje on określoną osobę. W literaturze (Eysenck, Eysenck, 2003; Greathouse, Kovera, 2009) wskazuje się, że osoba prowadząca okazanie może stanowić, i często w praktyce stanowi, źródło niedozwolonej sugestii (art. 173 k.p.k.). Z tego właśnie powodu od wielu lat postuluje się, aby okazania miały charakter okazania „podwójnie ślepego” (ang. double blind lineup; Wilcock, Bull, Milne, 2008; Wise, Dauphinais, Safer, 2007; Wójcikiewicz, 2009), czyli takiego, w którym ani świadek, ani osoba prowadząca okazanie nie wiedzą, która z okazywanych osób to domniemany sprawca zdarzenia.

Przedstawione badania dostarczają wglądu w problematykę wiedzy z zakresu psychologii zeznań świadków aplikantów prokuratorskich – wkrótce zawodowych

uczestników postępowania karnego. Choć ogólny odsetek prawidłowych odpowiedzi aplikantów był zadowalający (68,9%), to wypadli oni jednak gorzej niż laicy zwłaszcza w odpowiedziach na niektóre pytania kwestionariusza. Na nadmierny optymizm nie pozwala również fakt, że kwestionariusz dotyczył stosunkowo prostych, a na pewno dość powszechnie znanych zjawisk z zakresu psychologii zeznań świadków. Na podstawie wyników uzyskanych przez aplikantów prokuratorskich nie sposób co prawda wyciągać wiążących wniosków w odniesieniu do zawodowych uczestników postępowania karnego, a więc prokuratorów i sędziów, niemniej istnieją przesłanki, by sądzić, że na dalszych etapach zawodowej kariery rzetelna wiedza psychologiczna w większym stopniu ustępuje własnym doświadczeniom zawodowym, będącym pochodną doświadczenia z sali sądowej i pokojów przesłuchań, indywidualnych predyspozycji, umiejętności czy szczególnego rodzaju wycucia lub intuicji (Gruza, 2014). Niestety, trudno mieć o to pretensje wyłącznie do samych prawników, skoro ich szkolenie z wiedzy psychologicznej ma w najlepszym wypadku charakter incydentalny zarówno na etapie studiów prawniczych, jak i w toku odbywania aplikacji zawodowej i w ramach szkolenia ustawicznego sędziów, prokuratorów i adwokatów (Kabzińska, 2015b).